



UĞUR MUMCU'NUN SAKINCALI PİYADE VE HEINARKİPPHART'IN OPPENHEIMER OLAYI ADLI ESERLERİNDE YABANCILAŞTIRMA ETKENİ

Tahir YAŞAR*

ÖZET

Bilindiği gibi yabancılaştırma etmeni 1930'larda Brecht Berthold tarafından dile geliştirilmiş ve tiyatro eserlerine uygulanmıştır. Brecht geleneksel tiyatronun seyirciler üzerinde kötü etki bıraktığına, onları olay ve karakterlerle özdeşleştirerek hayal âlemine götürdüğünü ve olayların arkasındaki nedenleri bu yüzden yorumlayamadıklarını savunmuştur. Bu nedenle yazar geleneksel tiyatronun alışla gelmiş tüm kurallarını yok etmeye çalışmıştır. Sahne düzeni, olay örgüsü, anlatım tarzı, ışıklandırma, müzik, olay kahramanının davranış biçimi ve hatta seyircinin olayları izleme tarzında bile değişikliğe gitmiştir. Yazar bu değişikliklerle tiyatronun insanlar üzerinde daha etkili olabileceğini ve kitleri kolayca harekete geçirebileceğini savunmuştur. Dolayısıyla eski geleneksel tiyatronun insanları değiştiremediğini yalnız yeni tiyatro anlayışıyla insanın değişebileceğini iddia etmiştir. Tüm bunları gerçekleştirmeye çalışan Brecht tiyatroyu çok etkili bir propaganda aracı olabileceğini ve bu şekilde inandığı Marksist devrimi gerçekleştirmede daha iyi hizmet edebileceğine inanmıştır.

Bu çalışmada öncelikle Belgesel ve epik tiyatronun ne oldukları ayrı ayrı açıklanmıştır. Birbirine yakın olan bu iki tiyatro türünde kullanılan yabancılaştırma etkeninin tarifi yapılmıştır. Ayrıca birer belgesel tiyatro eseri olan Uğur Mumcu'nun Sakıncalı Piyade ve HeinarKipphart'ın Oppenheimer Soruşturması adlı eserler incelenmiş ve bu eserlerde uygulanan yabancılaştırma etkeni tüm açılardan tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Belgesel Tiyatro, Epik Tiyatro, Yabancılaştırma etmeni

* Siirt Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu

UGUR MUMCU'S SAKINCALI PIYADE AND HEINARKIPPHAT'S THE OPPENHEIMER INVESTIGATION

ABSTRACT

The Sakıncalı Piyade and Oppenheimer Investigation are both documentary theater Works. In this study the epic and documentary theatre are defined. In both kind of these theatres which are close similar to each other; the alienation effect is used. So the features of alienation effect used in those Works is studied and reported.

As it is known, the alienation effect was established and developed by German play writer and editor Brecht Berthold and it is applied to many theatre works. Brecht believed that the realistic traditional theatre had inadequate effects on audience and identified them with characters and they lose themselves in drama. That is why they had not interpreted unjust in social events clearly. Thus he tried to destroy all the rules of the traditional theatre which had been developed by Aristophanes. He had tried to change the stage, the narration, illumination, music, the acting style of characters and even the behaviors of audience. The writer had expressed that by means of those changes, theatre would be more effective and deductive fort the audience. So by the new theatre created by Brecht, the emotions of audience will be trained and they will be stimulated during social events. Brecht believed that traditional theatre could not change human beings but the new theatre could easily achieve it. Man can be changed.

In both of the works mentioned in the title, the chaotic social conditions states of the writers are handled. In Oppenheimer Investigation the social chaotic circumstances created by Mc Carthy in USA, the anxiety of communism ant the hunt of communists in 1960's is expressed obviously. The investigation about Jewish professor who was known as father of atomic bomb is an interesting document about that era. And also same thing can be said for Ugur Mumcu's Sakıncalı Piyade. In his work Mumcu has expressed the influences of the chaotic social event created by armies revolutions in 12th Mart 1972 and 12 thSeptember 1980 in a very humorous style in his work The Sakıncalı Piyade

Key words: *Documentary Theatre, Epic Theatre, The alienation effect*

GİRİŞ

Belgesel Tiyatro Erwin Piscator ve Bertolt Brecht'un Birinci Dünya savaşından sonra kitlelerin Sosyalist devrime doğrudan katılmalarını sağlamak amacıyla geliştirdikleri devrimci tiyatronun bir türüdür. Bu tiyatro eserlerinin amacı kitleleri olaylara daha kolay inandırmak ve eyleme geçirmek için olayları belgelerle sunmaktır. Belgesel ve epik tiyatro bir birlerine benzer veya devamı olan tiyatro türleridir. Bu tür eserlerde özellikle olay örgüsü (plot) belirgin değildir. Ayrıca belgesel tiyatro eserlerinde kurgu olayı da yok denecek kadar azdır. Geçmişte olan olaylar belgelerle seyirciye güçlü sahne efektleriyle doğrudan sunulur. Sahnede oyuncuların yanı sıra film, resim, müzik yansı, güçlü ışık ve benzeri araçlar kullanılarak seyircinin olayla veya oyuncularla özdeşleşmelerini engelleyerek uyanık kalmalarını sağlarken aynı zamanda olayın nedenlerinin sağlıklı bir şekilde yorumlanmasını ve anlaşılmasını sağlar. Geleneksel tiyatrodaki "Seyirci kendisinden saklanmış olan, ya da görmeye alışık olmadığı gerçekleri belgelere bakarak tanıyor, belgelere inanıyordu. Piscator'un tiyatrosunda belgeler, filmle, hoparlörden verilen konuşmalarla, fotoğraflarla, istatistik bilgilerle sunulurdu." (Şener, 2010: s. 261) fakat belgesel tiyatro bu geleneğin dışına çıkmıştır. Burada yararlanılan temel etmen yabancılaştırma etmenidir.

Yabancılaştırma Etkeni

Yabancılaşma konusunda modern dünya ile Brecht arasında tam zıt bir görüş ayrılığı vardır. Bu hususu Özdemir Nutku modern toplumlarda yabancılaşmayı 'insana ilişkin anlamların yitirilmişliği' (Nutku, 1985: s. 172) şeklinde ifade ederken aynı eserinde Brecht'in düşüncesini ise 'insana ilişkin anlamları bulmak için yabancılaştırma kavramına yönelir; çünkü benimsediği dünya görüşünde insan bilinen bir değer değil, bir inceleme konusudur.' (Nutku, 1985: s. 172) Brecht seyircilerin, sahnelenen olayla, olay kahramanı ile, sahneyle özdeşleşmelerini, olayın hayaline kapılarak kendilerini duygu seline kapılmalarını önlemek için sürekli bir gözlemci durumunda tutmaya ve olayın gerçek nedenlerini ve oluş şeklini anlamaya çalışmalarını sağlamayı hedeflemiştir. İnsanların hayal aleminden uzaklaşmalarını sürekli uyanık tutulmalarını ve iyi bir gözlemci olmalarını sağlayan bu hususa 'Yabancılaştırma Etmeni' denilmiştir. Brecht, Yabancılaştırma etmenini bir oyunun sahnelenmesi esnasında aşağıda belirtilen tüm alanlarda uygulanması gerektiğini savunmuş ve uygulamaya çalışmıştır.

- Oyuncu kendisini oynadığı rolle özdeşleştirmemeli. Performans esnasında her an bir oyun oynadığını kendisinin asla oynadığı karakter ol-

madığının bilincinde olmalıdır. Oyuncu duyguları canlandırmaz, eğilimleri yönlendirmelidir.

- Seyirciler seyrettikleri olayın duygu seline kapılmamalı, kendilerini oyunun kahramanı ile özdeşleştirmemeli sürekli gözlemci olmalı. Her an bir oyunu seyrettiklerinin bilincinde uyanık olmalıdır.
- Oyuncu sahnenin bir oyun yeri olduğunun bilincinde olmalı ve bunu vurgulamalıdır.
- Sahne yabancılaştırma etmenin önemli bir yere sahiptir. Sahnede gerçekçi bir dekor bütünlüğü yoktur. Gerçekçi dekorun parçaları bulunmalıdır.
- Işıklandırma çok güçlü olmalı ve sahne seyirciyi hayal alemine sürükleyecek romantik bir atmosfer olmamalıdır.
- Performans esnasında film, fotoğraf, yansı, şiir, hoparlörlerden verilen konuşmalar hatta arada bir yönlendirici konuşmalar yapılır.
- Bu türde plot yani olay örgüsü gevşektir. Epizotik parçalar halinde olaylar anlatılır. Her epizot kendi içinde bir birlik oluşturur. Seyirci bundan sonra ne olacak merakı içinde bulundurulamaz; çünkü her epizottun başında seyirciye olacaklar akında bilgi verilmektedir.
- Seyirci ve oyuncular arasındaki duvarlar kalkmalı, seyirci ve oyuncular iç içe olacak şekilde sahne dizayn edilmelidir. Burada klasik çağın sahne yapısına bir dönüş olduğu açıkça görülmektedir.

Sakıncalı Piyade ile Oppenheimer Olayı Eserlerinde Yabancılaştırma Etkeni

Hem *Sakıncalı Piyade* hem de *Oppenheimer Olayı* yazdıkları ülkenin belli kaotik dönemlerini belgelerle ve alaycı bir üslupla ele alan eserlerdir. Eserler Ülkelerin yakın tarihlerini anlatmaktadır. Oppenheimer Olayı ABD'de McCarty dönemi diye adlandırılan, soğuk savaş dönemi rüzgarlarının en sert estiği 1950'li yıllarda Cumhuriyetçi Senatör Joseph McCarty tarafından sürdürülen komünist ve komünizm tehlikesinin topluma pompalandığı, bir çok insanın suçlandığı ve cezalandırıldığı kaotik yılları anlatmaktadır. Daha önce atom bombasının yapımında çalışmış, bu komisyonda çalışma için güvenlik belgesi almış olan ve bilim adamları tarafından atom bombasının babası olarak bilinen ünlü fizik Profesörü J. Robert Oppenheimer icat ettiği atom bombasının insanlar üzerinde denenmesi kendisini vicdanen rahatsız etmiştir. Kendisine hidrojen bombasının yapımında da görev alması teklif edilmiş ancak bilimsel icatların insanların aleyhine kullanılmasını kabul etmediği için komisyonda doğrudan görev almayı ret etmiştir.

Bunun üzerine McCarty'ler tarafından komünist ajan olarak ilan edilen Dr. Oppenheimer Güvenlik belgesinin iptali için yargılanır. Bu eserde ünlü bilim adamının yargılanışı belgelerle ortaya konur.

Uğur Mumcu, *Sakıncalı Piyade* adlı eserinde Sakıncalı piyade adlı kahramanı 12- Mart 1972 ve 12 Eylül 1980'li yılların sıkıyönetim ve askeri darbe dönemlerinin insanlarda yarattığı psikolojik, sosyal ve ekonomik sıkıntıları çok alaycı bir dille ve belgelerle ortaya koymaktadır. Mumcu, Yedek Subay Okulundan "Sakıncalı Piyade Eri" olarak başarıyla mezun olduktan sonra yaşadıklarını dile getirirken son dönem edebiyatçılarımızın en başarılı mizahçısı olarak da karşımıza çıkar.

İncelenen her iki eserde de birçok başka ortak özellikler bulunmaktadır. Bu özelliklerden biri her iki eserde de epik ve belgesel bulunan yabancılaştırma etmeni birçok alanda kullanılmış olmasıdır.

Her iki eserde de gevşek bir olay örgüsü vardır, baştan sonuna kadar bir olayın anlatımı yerine kendi içinde bir bütünlük arz eden epizotlar kullanılmıştır. Örneğin iki perdelik bir oyun olan *Sakıncalı Piyade* de her perde 10 ayrı epizottan oluşur. Her epizotta ayrı konular bazen alaycı bir anlatım bazen de normal bir anlatımla verilir. İki perdelik bir oyun olan *Oppenheimer Olayı*nda ise 8 tablo bulunmakta her tablo ayrı bir epizottan oluşurken epizotlar arasında zayıf da olsa bir bağ bulmak mümkündür; çünkü olayın başından sonuna kadar değişik kişilerin sorgulandığı ve bir sonuca varıldığı bir olay söz konusudur.

Her iki oyunda da performansın hemen başında seyirci yaşanan olaylar hakkında bilgilendirilmiştir. Seyircinin oyunun gidişatına dair merakı oyunun en başında giderilmiştir. Örneğin *Sakıncalı Piyade*'de olayın kahramanı Sakıncalı, yaşamış olduğu sıkıntıları tarihi bir perspektifle anlatmakta, ilerdeki sahnelerde olacak olayların konusunu seyirciye sunmakta ve hatta bazı sahnelerde direkt olarak konuşan oyuncuların konuşmalarını bölerek araya girmekte ve açıklamalarda bulunmaktadır. Örneğin birinci perdenin hemen başında şöyle bir giriş yapar

SAKINCALI-" Efendim, bir zamanlar ülkemizde oynanan Sakıncalı Piyade oyununa hoş geldiniz. Bu akşam izniniz olursa Sakıncalı Piyade'yi ben oynayacağım. Bu ismi ben takmadım. Onlar taktılar. Bizlere, üniversite bitirmişlere yedek subay olma hakkını çok gören etkili ve yetkili ... 3. (Mumcu, s. 5)

Geçirdiği rahatsızlığı anlatan epizottun hemen başında neden ülser ve ne ülseri olduğunu seyirciye anlatır ve ondan sonra yaşadığı olaylar sahnelenir.

SAKINCALI- “Hiç ülser oldunuz mu? Ben oldum. Adı 12 parmak ülseri. Ama bana kalırsa 12 Mart ülseri. Bir gün uzun bir yürüyüşte sırtıma havan döşemesini döşediler...” 4 (Nutku, s.6)

Deyip hastalığının sebebini seyirciye mizahi bir dille anlatır ve sahnenin gelişiminde yaşadığı komiklikler belgelerle verilir. *Oppenheimer Olayında* da benzer sunumlarla karşılaşılıyor. Biri perdenin hemen girişinde yazar ünlü fizik profesörünün neden soruşturma komisyonunun önünde bulunduğu seyirciye anlatılır ve seyirci böylece olacaklar hakkında bilgilendirilir. Ayrıca her tanığın dinlenilmesinden sonra üyelerden birisi seyirciye kendi yorumunu sunar. Böylece seyirci çok büyük bir ustalıkla uyanık tutulur. Örneğin Atom Enerjisi komisyonunun avukatı ROBB üç sayfalık bir yorumla konu hakkındaki düşüncelerini sunar. Bir başka üye ise bu soruşturmanın gereksizliği hakkında yorum yapar ve seyirciyi gözlemci durumunda tutmaya devam eder.

Her iki eserde de sahnede ses, müzik, yansı ve hoparlör gibi enstrümanların kullanıldığını görmek mümkündür. Örneğin Oppenheimer Olayında sahnenin açılışıyla birlikte hoparlörde yüksek bir biçimde McCarty'nin radyo konuşması duyulur. Özetle hidrojen bombasının yapımını engelleyen bilim adamlarını ihanetle suçlar ve bu tip silah teknolojileri hususunda Rusya'nın gerisine düşürülmenin Amerikan halkına ihanet olduğunu ifade eder. Başka sahnelerde fizik komisyonunda bulunan bilim adamlarının fotoğrafları yansı ile perdeye yansıtılır. Oyun başlamadan önce sahne tarifi şöyledir.

“Sahne açıktır, açık spotlar. Aşağıdaki dokümanter filmleri gösterilebilecek yükseklikte bir beyaz perde... Çeşitli Atom patlamalarının meydana getirdiği bulutların çok güzel bir görüntüsü vardır... Hiroşima'daki Atom bombası kurbanlarından bir kaçının radyoaktif gölgesi bir evin duvarına vurur..” 5. (Kipphart, s.7)

Salıncalı Piyade'de müzik, şiir ve slaytlarla yabancılaştırma etmeninin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin son sahnede müzik eşliğinde 12 Mart muhtırası okunur ve hayatını yitirmiş olan aydınların fotoğrafları perdeye yansıtılır. Ayrıca bazı sahnelerde oyuncu ve seyircilerin birlikte şarkı söyledikleri görülür. Hatta dans ederler. “oyuncular rol kişiliklerinden sıyrılarak, “buzlar kırılıyor” şarkısını söyler ve dansını yapar.”6. (Mumcu, 1997: s. 35)

Her iki eserde de ışıklar yabancılaştırma etmenine uygun kullanılmıştır. Yabancılaştırma etmeninde istenildiği gibi ışıklar canlı ve her tarafı aydınlatacak sekil de dizayn edilmiştir.

Uğur Mumcu'nun Sakıncalı Piyade ve Heinarkipphart'in Oppenheimer Olayı Adlı Eserlerinde Yabancılaştırma Eteni

Eserlerin benzer yönleri yanında, elbette benzemeyen yanları da mevcuttur. *Oppenheimer Olayı*nda tamamıyla remi bir üslup kullanılmıştır. Dolayısıyla sahnelerde ağır bir atmosfer hâkimiyeti vardır. Az da olsa belki insanları gülümsetecek bir mizah bulunuyor. Ancak tıpkı Oppenheimer Olayı gibi belgesel bir eser olan *Sakıncalı Piyade* de yerel ağzın çok kullanıldığı ve bol miktarda mizahın olduğu görülmektedir. Mumcu'nun eserini okuyan insanlar anlatılan o korkunç olayları bile gülerak takip etmekte. Bir başka deyişle gülerak ağlıyor seyirci. Seyirci acıyı, acı gerçeği ve düzenin komik yanlarını ve komik işleyişini aynı sahnede görebiliyor. Bir başka deyişle Mumcu düzenle resmen dalga geçiyor. Bir kaç örnek vermek gerekirse: Mumcu nasıl ülser olduğunu anlatırken on iki parmak ülserini 12 Mart ülseri olarak adlandırıyor. Komutanının sayesinde Amerika'nın sosyalist bir ülke olduğunu şu konuşmalarla anlıyor:

GENERAL-Orada devlet özel teşebbüse göz açtırmıyor... Amerika sosyalist!...

SAKINCALI-(seyirciye)Amerika'nın sosyalist olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz.”7.

(Mumcu, 1997:s. 61)

İçeride yatmakta olan bir genç babasına “Şu muhtıracılar yarın halkın karşısına nasıl çıkacak?” 8. (Mumcu,1997: s.61) Sorusunu duyan biri kendilerini ispiyon eder. Şikâyet edilen genç yargıcın önüne çıkar. Şikayetçi ere gencin kime küfrettiğini soran yargıca “muhtara komutanım”8. (Mumcu, s.41) cevabını olur. Görüldüğü gibi er muhtıracı ile muhtar arasındaki farkı bilememektedir. Rahatsızlanınca hastaneye sevk edilen Sakıncalı hakkında dosyasına düşülen şu not içler acısıdır.

“Hastanemizde bulunan Sakıncalı piyade eri, fevkalade tehlikeli olup, mahalli illegal öğütlerle temasa geçip bir fesat hareketine girişebilir. Bu nedenle kendisi ile temasta bulunan, er, erbaş, astsubay ve subaylara bildirilmesine ehemmiyetle...” 9 (Mumcu, 1997: s.62)

Bu yüzden hastanede doktorların dışındaki tüm personel Sakıncalıya cüzzamlı gibi muamele eder.

Başka bir sahnede bir albay ve öğrencileri yargılanmaktadır. Yargıç albaya ve tüm tanık askerlere iddianın doğru olup olmadığını sorar. Hepsi aynı cevabı verir “Kemal-ı ciddiyetle reddederim.”10 (Mumcu, s.63) Yargıç önceden emirle hazırlanmış bu cevaplara “ben de sizi kemal-ı ciddiyetle tutukluyorum” 11(Mumcu, 1997: s.63)

Mumcu'nun eserinde her epizotta birçok böyle komik olaylar vardır. Bunlar bizi güldürüyor. Aslında onlar ağlanacak halimizin gerçek belgeleridir. Gelecek nesiller okudukça Cumhuriyetimizin geçirmiş olduğu merhaleleri anlayacak ve diğer nesillere aktaracaklar. Mumcu'nun *Büyüklerimiz* adlı eserinde de çok önemli mizah vardır. Yazar hakkında bilgi sunduğu her büyüğümüzün bir heykelinin en uygun yere dikilmesini tavsiye ederken tam isabet sağlıyor. Aziz Nesin Mumcu'nun *Sakıncalı Piyade*'si için şu yorumu yapmıştır:

“Ellerin dert görmesin Uğur Mumcu! Sakıncalı Piyade'yi yazdığın için, eline sağlık, ağzına sağlık, canına sağlık. Kendi yazdıklarına gülemem. Ama senin yazdıklarını gülerek okudum. ‘Acı acı gülmek’ deyimi vardır ya, işte öyle acı acı güldüm.” 11 (Mumcu, arka sayfa)

Oppenheimer Olayı'nda da her ne kadar kasvetli bir atmosfer bulunsa da yer yer mizahi cümlelere rastlamak mümkündür. Ancak bu Mumcunun eserindeki seviyede değildir. Örneğin birinci perdenin girişinde soruşturma komisyonunun adları ve meslekleri açıklanırken komisyon üyesi GRAY sırayla isimleri ve mesleklerini okur üyelerden Morgan'ın ifade tarzı ilginçtir. Morgan-“Atom Tesisleri, Yroscope Şirketinin Genel Müdürü. Ticaret Dünyasının Büyük balıklarından”12. (Kipphart,1980: s.12) Özellikle Morgan'un özel şirket temsilcisi olması, Ticaret Dünyasını Büyük balığı ifadesinin kullanılmış olması ve sırtması kapitalist sistemin insanları ne kadar etkilediğini ve bilim insanları üzerindeki etkileri alaycı bir şekilde vurgulanıyor.

SONUÇ

Her iki eserde de belgesel ve epik tiyatro özellikleri büyük bir ekseriyetle mevcuttur. Eserlerde aynı zamanda Yabancılaştırma Etmeni özellikleri kullanılmış ve seyircinin olaylarla veya oyunun kahramanıyla özdeşleşmesini engellemiş ve uyanık kalmaları sağlanarak gözlemci durumuna getirilmişlerdir. Ancak Mumcu'nun *Sakıncalı Piyadesi*'nde yukarıda sayılan özelliklerin yanında çok etkileyici bir mizah tarzı vardır. Oyunda kasvetli bir atmosfer bulunmamaktadır. Çok resmi dil yerine yerel diyalekt kullanılmış, insanlar eğlendirilerek gözlemci haline getirilmişler. Oppenheimer Olayında ise kasvetli bir atmosfer ve resmi bir dille bilim insanlarının düşürüldüğü kötü durum ve bilimin insanlara karşı zararlı bir şekilde kullanılmasını ifade edilmiştir. Her iki eser de belgelerle yazıldıkları ülkelerin o dönemdeki demokratik olmayan kaotik ortamını anlatmaktadır. Burada görüldüğü üzere belgesel eserler resmi bir üslupla yazıldığı gibi mizahi bir bakış açısıyla da sahnelenabilmektedir. Ayrıca tiyatronun klasik dönemden günü-

Uğur Mumcu'nun Sakıncalı Piyade ve Heinarkipphart'in Oppenheimer Olayı Adlı Eserlerinde Yabancılaştırma Etenki

müze dek farklı coğrafya ve kültürlerde önemli aşamalar ve değişiklikler geçirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

BRECHT, Bertolt, Epik Tiyatro, İstanbul: Ağora kitaplığı, 2011.

ÇELİK, Y., Epik Tiyatro Neden ve Nasıl Yabancılaştırır?, Ankara

KİPPHARDT, H., Oppenheimer Olayı, Ankara: İzlem Yayınları, 1966.

MUMCU, U., Sakıncalı Piyade, Ankara: um:ag yayınları, 2010.

_____Büyüklerimiz, Ankara: um:ag yayınları,2014.

NUTKU, Ö. Dünya Tiyatrosu Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi,1985.

ŞENER, Sevda, Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi, Ankara: Dost kitabevi, 2010.